

Касымова Г.А.

ОКУУЧУЛАРДЫН ОКУУ ЖЕТИШКЕНДИКТЕРИН БААЛОО ЖАНА АНЫН КАЛЫПТАНЫШЫ ЖАНА ӨНҮГҮШҮ

Касымова Г.А.

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ОЦЕНИВАНИЯ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ УЧАЩИХСЯ

G.A. Kasymova

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE ASSESSMENT SYSTEM OF STUDENTS' ACHIEVEMENTS

УДК: 371/37.014.3-014.5

Бул макалада илимий проблеманы изилдөөдө колдонулуучу ретроспективдик анализдин негизинде окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоонун келип чыгышы жана анын эволюциялык өнүгүшү каралган. Бул багытта КМШ жана башка мамлекеттердеги баалоо системалары анализденди.

Негизги сөздөр: окуучулардын окуу жетишкендиктери, баалоо, баа берүү, баа, оозеки жана жазуу түрүндөгү баалоо.

В этой статье на основе ретроспективного анализа, используемого в педагогической науке в исследовании научной проблемы рассматриваются появление и эволюционное развитие оценивания учебных достижений учащихся. По исследуемому вопросу анализирована система оценивания в СНГ и др странах.

Ключевые слова: учебные достижения учащихся, оценивание, оценка, отметка, устные и письменные формы оценивания.

In this article, based on a retrospective analysis used in teaching science in the study of scientific problems, and discusses the emergence of evolutionary development of the evaluation of students' achievements. On the issue studied analyzed evaluation system in the CIS and other countries.

Key words: academic achievement of students, evaluation, assessment, marking, oral and written forms of assessment.

Билим берүү коомчулугунда ар дайым талкууланып келген маселе- бул билим сапаты. Билим сапатынын негизги көрсөткүчү – окуучулардын жетишкендиктери. Ал билим берүүнүн калыптануусу менен кандай өзгөрүлөргө дуушар болгонуна көз чаптарып көрсөк.

Окуучулардын билим жетишкендиктерин баалоо процесси жана баа берүү тиешелүү тарыхый өнүгүү жолун басып өттү. Окуучулардын билимин жана жүрүм-турумун балл аркылуу баалоо XVI-XVII кылымдарда иезуит мектептеринен башталат. Ал мектепте окуучуларды жазалоо баа менен алмаштырылып, гумандуу максатты көздөгөн жана «1» – эң мыкты жетишкендиктер үчүн коюлган. Эң алгачкы үч баллдык баалоо шкаласы Германияда пайда болгон. Бардык окуучулардын жетишкендиктери цифралар аркылуу эң мыкты, орто жана эң начар деген разряддарга бөлүү аркылуу баалашкан. Айрым Чыгыш Европа өлкөлөрүндө байыртадан бери эле азыркы билим берүү системасында пайдаланып келген беш баллдык системага карама-каршы келген баалоо

шкаласы орун алган: «бир» – окуу жетишкендиктеринин эң жогорку көрсөткүчү, ал эми «беш» – начар жетишкендиктин көрсөткүчү болгон. Окуучунун бир разряддан экинчи разрядга өтүшү анын билим сапатындагы жетишкендиктеринин көрсөткүчү катары берилген [3; 4; 9].

Билим берүү тарыхында айрым учурларда баалоо системасы катары оозеки баалоо эсептелинген. Алсак, Киев руханий академиясында (1737-ж.) окуучуларды жетишкендиктери боюнча 3 топко бөлүшкөн: 1-топ – эң мыкты жетишкен студенттерди; 2-топ – жакшы жетишкендиктерге ээ студенттерди; 3-топ – ортодон төмөнкү жетишкендиктерге ээ студенттердин жетишкендиктерин мүнөздөгөн. Ушул эле сыяктуу оозеки баалоо системасы XIX-кылымда Казань университетинде колдонулган. Анда «эң мыкты», «эң жакшы», «жаман эмес», «аз аракет жасайт» жана «эң начар» деген оозеки баалоо системасы пайдаланылган жана студенттин окуу материалын өздөштүрүүсү эмес, анын окууга болгон мамилеси бааланган [3; 5].

Россиянын билим берүү тарыхында тарбиялануучулардын сынактан өткөндүгүнө (экзамен, зачеттор, практикалык тапшырмалар) жана жүрүм-турумуна баа берүүнүн формасы өзгөрүлүп турган. Алар оозеки мүнөздөмөлөр, баллдык баа, алардын эң негизгиси тарбиялануучунун мүмкүнчүлүктөрүн жана өнүгүү темпин көрсөтүүчү жазуу түрүндөгү пикирлер комплекси болгон. Анда окуудагы ийгиликтер жана кемчиликтер, жалпы илимий көндүмдөр, аракетин, адеп-ахлактык сапаттарынын сүрөттөлүшү камтылган. Жазуу түрүндөгү билдирүүлөрдү мугалимдер эркин формада дагы жазышкан. Айрым учурларда, мисалы Катков лицейинде, окуучуга төмөндөгүдөй так мүнөздөмө беришкен [6]:

- сабакка даярдануусунун сапаты;
- сабак учурундагы көңүл буруусу;
- билимдерди колдонуудагы тапкычтыгы;
- өткөн материалдарды эске сактоосу;
- жазуу көнүгүүлөрүнүн сырткы көрүнүшү;
- жүрүм-туруму;
- сабакка катышуусу;
- канча жолу мугалимге катталган жана эмне себептен ж.б.

Царский айылындагы лицейде (1810-ж.) баллдык системага чейин «жакшы, эң жакшы, начар, маалыматы бар, маалыматы жок» – деген оозеки баа

берүүлөр колдонулган Ришельевский лицейинде алгач баа берүүнүн эки түрү: а) балл (50 дөн 100гө чейин) жана б) оозеки (мыкты, эң жакшы, жакшы, жетишээрлик жакшы, жетишээрлик) баалоо болгон.

Россияда окуучулардын жетишкендиктерин баалоону бирдиктүү системага келтирүү үчүн 1829-жылы Эл агартуу министрлиги “сынактарга тийиштүү так эрежелер” аттуу баа берүүнүн төрт баллдык системасын бекиткен. Окуучулардын берген жообун баалоодо мугалимдерге төрт балл аздык кылган, алар көп кыйынчылыктарга дуушар болушкан. Кийинки он жылдын аралыгында баллдардын саны өзгөрүп турса дагы Россиянын билим берүү мекемелеринде окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун туруктуу, так системасы болгон эмес. Бирок, 1834-жылы баалоонун жети даражалык системасын киргизишкен [6].

Кийинки мезгилде окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоону өкмөт тарабынан документтер аркылуу расмий бекиткен. Алсак, беш баллдык баалоо системасы 1837-жылы расмий түрдө Эл агартуу министрлиги тарабынан «1»-эң начар, «2» – начар, «3» – канааттандыраарлык, «4» – жакшы жана «5» – эң жакшы деген баалары аркылуу окуучулардын окуу жетишкендиктерине баа берүү бекитилген [5]. Бирок, 1848-жылдан тартып окуучулардын ийгиликтери он эки баллдык система аркылуу жети даража менен аныктала баштаган. Бул системада ноль баллы киргизилип, ал окуучунун предметти таптакыр өздөштүрбөгөндүгүн көрсөткөн.

Россиянын көптөгөн педагог-изилдөөчүлөрү окуучулардын билим жетишкендиктерин баалоо системасын сындап келишкен. Мисалы, 1861-жылы К.Д. Ушинскийдин «Несколько слов об учительских отметках (баллах), употребляемых в наше время и во всей России» деген макаласында Россиянын мектептеринде колдонулган баалоо системасын сынга алынган. К.Д. Ушинский баллдын окутууга, окуучунун ийгилигине жана адеп-ахлактык өнүгүүсүнө тийгизген терс таасири - деп үч жактуу караган. Бирок, «алдын ала ойлонбостон жана бара-бара башка системага өтүүсүз бааны алып таштоого болбойт деген жана жазалоо чарасы катары айып сабактарды киргизүүнү сунуштаган. Анын пикиринде окутууда «окуучулардын эске тутуусун гана көнүктүрүүнүн ордуна, бир эле учурда угуп жана ойлонгудай кылып ой жүгүртүүсүн дагы ишке киргизүүгө мажбур кылуучу система зарыл» – деп белгиленет [5]. К.Д. Ушинский окуучулардын ой жүгүртүү ишмердүүлүгүн активдештирүүгө багытталган системаны иштеп чыккан.

Окуучулардын жетишкендиктерин баалоо, баа коюу көйгөйү ошол кездеги көптөгөн башка педагогдордун арасында кызыгууну жараткан. Алсак, Л.Н. Толстой өзү жетектеген Ясная поляна мектебинин окуу процессинде бааны колдонгон эмес [6]. Окутуу процессинин тарыхында айрым педагогдор окуучулардын жетишкендиктерин баалоого каршы чыккан болсо, айрымдары, мисалы В.А. Евтушевский, К.К. Сент-Илер, А. Рембровичтер окуу процессинде баа-

лоодо бааны колдонууну жактоо менен төмөндөгүлөрдү белгилешкен [3]:

- балл – балдардын атаандашуусуна түрткү болгон жөнөкөй жана таасирдүү стимул;
- мугалимдин, профессордун же жазуучунун адеп-ахлактык жана акыл эмгегине акы төлөнөт. Окуучунун иши кайсы бир ой пикирге татыктуу. Эгерде баллды алып таштасак, аны эмне менен алмаштырабыз?
- балл – үй-бүлөө менен мектептин ортосунда байланышты түзүү каражаты.
- баа окуучунун азыркы убакта жана ушул суроо боюнча кайсы деңгээлге жеткендигин билдириши керек;
- мугалим ар бир окуучуну жана ал окуучунун берген жообуна койгон баасын эстеп кала албайт. Ошондуктан окуучунун ар бир баасын мугалим жазышы керек, антпесе ал жооптор тууралуу унутуп калышы, же жоопторду алмаштырып коюшу мүмкүн;
- балл – билим берүү мекемесине жаңы гана келип иштей баштаган мугалимге керек;
- эгерде баллдарды алып таштаса, анда мугалим класстын толук кандуу кожоюну болот жана окуучуга деспоттук (катуу) мамиле кылуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот;
- балл болбосо окуучунун жалкоолугун жана жөндөмдүүлүгүнүн жоктугу тууралуу көп сөздөрдү айтууга туура келет. Ага караганда жетишпестиктердин себебин так аныктабаган, бирок аны белгилүү бир топко кошуучу (жакшы окуган, орто окуган, начар окуган) баллдарды коюу адилеттүүрөөк.
- «балл коюуга» байланыштуу мугалим менен окуучунун ортосундагы карама-каршы мамилелердин себеби, мугалимдин окуучуну басынтпай баа коюуну билбестиги.
- Айрым изилдөөчүлөр, мисалы, А.Н. Страннолюбский, П.Г. Редький, И.Ф. Рашевскийлер окуучулардын билим жетишкендиктерин балл аркылуу баалоого каршы чыгышкан [5; 7]. Алар «баллдын өзүнүн маңызы логикага жатпайт» - деп эсептешип, төмөндөгү аргументтерди келтиришкен:
- Баллдын жардамы менен мугалим окуучуларды жазалайт же мактайт, жыйынтыгында балдарда билимге болгон табигый умтулуу басаңдайт дагы, алар жалаң гана балл үчүн окуй башташат. Окуучу кандай гана болбосун жакшыраак балл алганга аракет жасай баштайт.
- Бардык башка эмгектер сыяктуу окуучунун эмгегине кандай гана болбосун ага баа берилиши керек. Жакшыбы же жаманбы, анын аткарган эмгегине мугалим баа бериши зарыл. Бирок балл мындай баа берүүнүн каражаты боло албайт.
- Баа мугалим менен окуучунун ортосундагы мамилени начарлашына алып келип, окуучуну мугалимден алыстатат, эки жактын тең бири-бирине болгон ишенбестигине алып келет жана ар дайым алардын ортосундагы карама-каршылык-тарга себеп болот.

- Мугалим окуучунун билимин гана аныктоого эмес, окуучуга жана анын ата-энесине окуучунун билим алуудагы ийгилигине түрткү болуучу, же тескерисинче, тоскоол болуучу шарттарды түшүндүрүп берүүгө милдеттүү.
- Окуучулардын берген жоопторун балл аркылуу эстеп калуу мүмкүн эмес. Балл окуучу кандай шарттарда жооп бергенин, эмне себептен анын жообу канааттандыраарлык же канааттандыраарлык эмес болгондугун эске сала албайт.
- Баанын таасиринде окуучу дайыма коркунучту, кооптонууну сезет, ал болсо анын акыл-эстик ишке жөндөмдүүлүгүн төмөндөтөт, өзүнө ишенбестиктин пайда болуусуна түрткү берет, ишти жасоого жөндөмсүздүк сезимин калыптандырат жана ишке кызыгуусун жоготот.
- Балл мектеп менен үй-бүлөнүн ортосундагы байланышты түзүүчү каражат боло албайт: үн сөзү жок цифра ата-энеге эч кандай толук маалымат бере албайт, бирок баа алардын күтүүсүнө дал келбесе аларда кыжырданууну пайда кылат.
- Баа эмнени белгилейт, түшүнүксүз. Мугалимдер баанын маанисине ар кандай карашат: бирөөлөрү бир эле окуп келген сабак үчүн, башкалары жалпы курсту билүүсүнө, үчүнчүлөрү окуучунун жүрүм-туруму, көңүл буруусу, аракети, жөндөмдүүлүктөрү үчүн коёт. Балл – бул сан, аны менен ар кандай, анын ичинде окуучунун адеп-ахлактык сапаттарын дагы өлчөөгө аракет кылышат, бирок аларды өлчөөгө мүмкүн эмес.

Баллдык баага каршы чыккандар биринчи кезекте баа коюудагы каталарды көрсөтүшкөн: субъективдүүлүгү, мугалимдин инсандык өзгөчөлүктөрү, конкреттүү окуучуга болгон мамилеси. XIX-к. аягы XX-к. башында башталгыч билим берүү боюнча адис В.И. Фармаковский окуучулардын жетишкендиктерин баалоодо графикалык баа берүүнү мектеп практикасына киргизүү идеясын сунуштаган. Ал цифралык бааларды төмөнкү себептерден улам канааттандыраарлык эмес деп эсептеген [3]:

- алар керектүү тактык жана түшүнүктүүлүгү менен айырмаланбайт;
- баа системасы чыбык (розга) сыяктуу эле мааниге ээ;
- баа балдардын өзүн-өзү жакшы көрүүсүн, кадырын көтөрүүчү бүтүн системадан турат. Окуу процесси билим алуу эмес жогорку баанын артынан түшүүгө гана айланат;
- окуучунун эмгегине баа берүүнүн цифралык ыкмасы мугалимдин ишин механикалаштырат.

В.И. Фармаковский окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктери тууралуу ата-энелерге жеткиликтүү тилде маалымат берүүчү табелдин болжолдуу формасын сунуштаган. Ал табелде: өзгөчө көңүл окуучунун сабакты калтырууларынын санына, сабакка даярдануудагы, жазуу иштерин аткаруудагы иш аракетинде, предметтер боюнча жетишүүсүнө жана артта калууларына, кемчиликтерине бурулган [1]. Бирок графикалык (жазма) ыкма мугалимдин көп

убактысын алган жана ата-энелерге маалымат берүүнүн жакшы каражаты болгон алган эмес.

Белгилүү педагог Д.Н. Узнадзин пикири боюнча качан гана мугалим менен окуучунун ортосундагы карама-каршылыктар жоюлганда, качан гана мугалим менен окуучунун мамилелери ишеним, жакшы көрүү жана сыйлоо-урматтоонун негизинде жүргүзүлгөндө окутуунун жана тарбиялоонун максатын ийгиликтүү ишке ашыруу мүмкүн. Ушул концепциянын негизинде Д.Н. Узнадзе өзү жетектеген мектепте бири-бирине толук ишенүү атмосферасын түзүүгө аракеттенген. Буга байланыштуу окуучулардын билимине цифралар аркылуу баа берүүнүн педагогикалык мааниси тууралуу суроо пайда болгон. Анын пикири боюнча окуучулардын билимдерине цифра аркылуу баа берүү мугалим менен окуучунун ортосунда конфликттин пайда болушуна өбөлгө түзөт. Д.Н. Узнадзе жетектеген мектептин педагогикалык кеңеши окуучунун билимине баа берүү практикасын колдонбой башка жолду тандап алышкан. Д.Н. Узнадзе бул системанын мектепте мугалимдердин ишин татаалдаштырып, бирок окутуу максаттуу болуп жана жакшы жыйынтыктарды бергендигин, окуу жылынын аягында мектеп зор ийгиликтерге жетип, начар окуган окуучулардын саны азайгандыгын белгилеген [1].

XX-кылымдын башында эле баллдык системага каршы көптөгөн пикирлер айтылган. 1915-1916-жылдары Россиянын эл агартуу министри П.Н. Игнатьев тарабынан сунушталган орто мектептерди реформалоонун долбоорунда цифралык баллдарды «ата-энелерге алардын балдарынын окуп жаткан предметтери боюнча тигил же бул бөлүмдү өздөштүрүүдөгү жетишпегендиктери тууралуу тез-тез маалымдап туруу» менен алмаштыруу каралган. Ошондой эле класстан класка көчүрүү жана бүтүрүү экзамендери, сыйлыктар жана медалдарды алып таштоо педагогикалык максатка ылайыктуу деп табылган.

Совет мамлекети мектеп системасында окуучулардын окуу жетишкендигине өзгөчө көңүл бурган. 1918-жылы Эл агартуу комиссариатынын «Бааларды алып таштоо тууралуу» токтому кабыл алынган [3] жана класстан класка көчүрүү жана күбөлүктөрдү берүү окуучулардын окуу иштерин аткаруудагы ийгиликтери тууралуу педагогикалык кеңештин сунушунун негизинде жүргүзүлгөн. Мында окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктерин сапаттык баалоо жандандырыла баштаган. XX кылымдын жыйырманчы жылдарында совет мектептеринде баанын ордуна окуучулардын коомдук иштердеги, сабактагы демонстрацияланган ийгиликтери жана мугалимдердин окуучуларга карата жазган кеңири мүнөздөмөлөрү колдонулган. Баалоонун мындай формасы ошол учурдагы мектептердин талабына жооп берген, анда окуучулардын иш аракетинин ар кандай түрлөрүн активдештирүүгө жана алардын өз алдынча ишмердүүлүгүнө басым жасалган. Ошондой болсо дагы мугалимдердин массалык практикасында жашыруун баалар коюлган, себеби баасыз чыныгы окуу процессин башкаруу кыйын болгон.

Белгилүү новатор-педагог С.Т. Шацкий окуучулардын жетишкендиктерин баалоону өзгөртүү зарылчылыгын белгилеген. Ал процесстин жыйынтыгын тактоо жана ага баа берүү ийгиликтүү окутуунун негизин түзүшү керек деп эсептеген: «Биз окуучу эмне кылды, анын ишинде кандай каталар кыйынчылыктар кездешти, кандай кыйынчылыктарды жеңди жана кандай жетишкендиктерге ээ болушун белгилешибиз керек» [7].

С.Т. Шацкий баллга жана ар кандай экзамендерге каршы чыккан, ал окуучулардын кыйынчылыктарды өз убагында жеңүүсүнө жардам бере турган, алардын окуу иш аракетинин жыйынтыгын системалык түрдө каттоо жана баа берүү зарылчылыгын көрсөткөн жана окуучулардын ишинин жыйынтыгына жылдык баа берүү системасынын ордуна семестрлик баа берүү системасын киргизүү зарыл деп эсептеген [1].

Иш жүзүндө баалоо системасындагы өзгөрүүлөр 1931-жылдын 5-сентябрдагы ЖКП БК (ЦК ВКП) / (б)нын токтомунан кийин болгон. Анда мугалим окуу процессинде ар бир окуучунун билимди өздөштүрүү жана чейректин аягында ошол предмет боюнча жетишкендиги тууралуу мүнөздөмө түзүп, жылдын аягында болсо бардык окуучулар үчүн сынак өткөрүлгөн. Жетишкендиктерди каттоонун таал формалары жана схемаларына тыюу салуу тууралуу 1932-жылдын 25-августундагы токтомдун негизинде баалоону кыскартуу тууралуу маселе каралган («канааттандыраарлык эмес», «канааттандыраарлык», «жакшы», «эң жакшы» деген баллдык системаны киргизилиши күбө). Баа окуучунун билиминин объективдүү көрсөткүчү катары каралган. «Башталгыч жана орто мектепте окуучулардын билимин эсепке алуу тууралуу» аттуу эмгекте баалардын төмөндөгүдөй бөлүштүрүү каралган [5]: «канааттандыраарлык эмес», «канааттандыраарлык», «жакшы», «эң жакшы». 1935-жылдын 3-сентябрда беш баллдык баалоо системасы СССРдин ЭКК (СНК) жана ЖКП БК / (б)нын «Башталгыч, толук эмес орто жана орто мектептерде окуу ишин уюштуруу жана ички эрежелер тууралуу» бирдиктүү токтомунун негизинде мектептерде оозеки баа берүүнүн (баанын) төмөндөгүдөй беш даражасы бекитилген: «эң жакшы», «жакшы», «орто», «начар» жана «эң начар» [3].

Окуучулардын билимдеринин жана билгичтиктеринин деңгээлин так аныктоого багытталган беш деңгээлге бөлүнгөн баанын киргизилиши, билим берүү системасынын өнүгүүсүндөгү зарыл кадам болгон.

XX к. 30-жылдарындагы мектептерде окуучулардын окуу жетишкендиктерине карата коюлган талаптарга таянып Н.П. Архангельский бардык предметтерге тиешелүү окуу жетишкендиктердин негизги критерийлеринин жаңы схемасын сунуштаган [5]. Кийинчерээк Россиянын билим берүү системасында советтик мектепте бирдиктүү мамлекеттик программалар менен аныкталган окуучулардын билимине баа берүү системасы кабыл алынган. Г.И.Щукина-нын «Мектеп педагогикасы» китебинде каралган

баанын беш баллдык системасы төмөндөгүдөй болгон [10]: «5» (эң жакшы), «4» (жакшы), «3» (орто), «2» (начар).

XX-кылымдын 50-70-жылдары окуучулардын билим жетишкендиктерин баалоо маселелерине багытталган көптөгөн илимий изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Алсак, белгилүү педагог В.А. Сухомлинский окутуу процессинде ишке ашырылуучу негизги принциптерди бөлүп караган:

1. Окуучуга ийгиликтин жолун жаппаш керек. «Нукура педагогикалык акылдуулук – окуучунун мыкты болуу каалоосун дайыма жандандырып туруусу, эч качан «эң начар» деген бааны койбоо, ... эгерде окуучу ишин аткара албай калса, анда ага эч кандай баа койбош керек...».

2. Баа аркылуу мугалим өзүнүн окуучуга болгон мамилесин билдирет: «Мен кимди окутуп жатам? Эң негизгиси ал тирүү адам, андан соң окуучу. Мен ага коюп жаткан баа, – бул анын билиминин аныктагычы эмес, бирок, эң негизгиси – менин ага адам катары мамилем».

Азыркы мезгилде жакынкы жана алыскы чет мамлекеттерде окуучулардын окуу жетишкендиктери төмөндөгүдөй баллдар аркылуу бааланат. Алсак, АКШда **A, B, C, D, F**; Германияда 6 баллдык, Францияда 20 баллдык, Финляндияда 7 баллдык, Японияда 100 баллдык, Улуу Британияда оозеки баа берүү жана окуучуга толук жана кеңейтилген мүнөздөмө берүү, *Белорусияда* 10 баллдык, *Украинада* 12 баллдык, ал эми *Латвияда, Молдавияда, Грузияда* болсо окуучулардын окуу жетишкендиктерин 10 баллдык система аркылуу баалашат. Демек, ар түрдүү мамлекеттердин жалпы билим берүүчү мектептерде окуучулардын билим жетишкендигин аныктоодо ар түрдүү баалоо шкалаларын колдонушат. Ал эми Кыргыз Республикасынын орто жалпы билим берүүчү мектептеринде традициялуу беш баллдык баалоо шкаласы колдонулуп жатат.

Адабияттар:

1. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функция оценки умения школьников Текст. / Ш.А. Амонашвили. - М.: Педагогика, 1984. - 296 с.
2. Егоров, А.Д. Лицей XIX-XX-вв: хронология жизни и деятельности [Текст] / <http://www.isuct.ru>
3. Ксензова Г.Ю. Оценочная деятельность учителя [Текст]: учебно-методическое пособие/Г.Ю. Ксензова. – М., 2002.
4. Курдюкова, Н.А. Оценивание учебной деятельности как психолого-пед. проблема [Текст]: дис. ... канд. психол. наук / Н.А. Курдюкова. - СПб, 1997. - 201с.
5. Митрофанов К.Г. Отметки и оценки в истории учеб. заведений [Текст] / К.Г. Митрофанов // Интернет-проект “В помощь учителю” // <http://som.fio.ru>.
6. Оценка образовательных результатов в условиях модернизации образования [Текст]: учебно-метод. пособие / Авт. - сост. А.Н. Саврасова. - Мурманск: МГПУ, 2007. - 168с.
7. Современные средства оценивания результатов обучения [Текст] / Под общ.ред. В.П. Сергеевой. - М., 2005. - 116 с.

8. Современные средства оценивания результатов обучения [Текст]: учебное пособие / Сост. Е.В. Телеева. - Шадринск, 2009. - 116с.
9. Харченко А.В. Оценка результатов учебной деятельности студентов / [Текст] www.charko.narod.ru
10. Педагогика школы [Текст]: учеб.пособие для студентов педагогических институтов. / Под ред. Г.И.Щукиной. - М.: Просвещение, 1977. - 384 с.

Рецензент: д.пед.н., профессор Сияев Т.М.
